

Доскоро той беше сред нас. Радваше ни неговата топлина, човечност, отзивчивост, радваше ни нестиващата му обич към литературата. Години наред, цели десетилетия Николай Дончев работи всеотдайно в една трудна област, където той има извънредно големи заслуги. Неговото дело бе most между нашата култура и културата на западно-европейските народи — по-специално френската и италианската. Той непрекъснато печаташе статии и рецензии в западния печат, в най-авторитетни издания, пишеше с голяма обич за българските писатели, за съвременните ярки явления. Не пропускахе да вмъкне пасажи с идеологически, не само с естетически смисъл, за новите преобразувания в социалистическата ни страна, за големите успехи на развитието ни, за марксистките идеи на писателите и критиците ни. Неведнъж съм се удивлявал, че авторитетът на критика Н. Дончев създава възможност да се публикуват и подобни сведения за страната и творците ни. Ценяха го високо в чужбина заради ерудицията му, заради широката му поглед, заради великолепното знание на езика. Получи и големи награди в чужбина (не у нас!).

В същото време Н. Дончев публикуваше в нашия печат материали за френските и италианските писатели. Те са не само информативни, а са със собствено виждане и отношение. Още преди години писах, че навярно времето ще ни заваря неподготвени да заменим дейността му на подобно равнище. Сега се боя, че мястото на Николай Дончев дълго време ще остане незаето. От това нашата култура безспорно ще страда.

Последната му книга „Литературнокритически страници“ е насочена главно към нашата литература. Тя не е голяма по обем и съдържа предимно кратки статии и есета. Възшност това е една от особеностите на творческата изява, присъща на Николай Дончев: възискателността му винаги го насочваше към лаконичност, пестеливост, съгласност на израза, с богатство на подтекста. Той ненавиждаше езиковата разточителност. Пишеше свежо, ясно, с чистота на израза, с усет за спецификата на родното слово. Той, който познаваше чудесно чужди култури, отбягваше съзнателно чуждите думи. Неговото слово блисти от красотата и звучността. То е слъзо не само на критик и есеист, а е и слово на поет. В началото на дейността си Н. Дончев пише стихотворения. Поетическата чистота на словото се запазва и в статиите му, дори в по-големите му изследвания на художественото творчество.

Първата част на книгата съдържа „кратки есета“. Те са върху поезията, критиката, превода, стила, вдъхновението, искреността, иденте-сили, свободата; има и есе за вина. Тук са разкрити възгледите на критика, веруието му за творческата дейност. Той цени неподправеността, светлината на принципите, истинската същност. Ненавижда фалша и помпозността, ненавижда изкуствените книжни построения. За него изкуството е всичко. То е призвано да казва големи истини за живота, за пътя на народа. То е призвано да внася духовност, изящество, неповторими емоционални нюанси в

живота на хората. То отблъсква злото, дава път на етичната извисеност. Обогаत्या вкуса, облагородява душата. Дончев никога не откъсваше поезията от живота, от идеите, от живота действителност. „Поезията е радостта на живота“ — пише той. Тя е едновременно дар на ума и на сърцето. Не може да се даде предимство нито на разсъдъчността, нито на чистата емоционалност. Критикът подчертава, че „тъкмо това обяснява особения ефект на революционната поезия, на всяка поезия изобщо“.

Есетата са писани в различно време. В тях обаче винаги се съдържат вечни истини. И така е не само за поезията, но и за критиката. Николай Дончев бе в поведението си много толерантен, слържан, тих, кротък — не беше борческа натура. Но ето че той гледа на критиката като на борба — със старото, закъснялото, консервативното. И това е убедителна, ярна позиция. Същевременно авторът предпазва от неетични изблици, от принижаване — в противоречие с високото призвание. Освен това борческото начало в критиката винаги е съчетано и с творческо — „в смисъл на преизграждане“. Градивността се съдържа и в най-отрицателната критика. Дончев подчертава и обществена роля на критиката, въздействието ѝ върху читателското мнение, насочващата функция.

Особено силно впечатление от есетата прави „Нетленната сила на един народ“. Тук авторът разсъждава за мисията на творческия дух. В основата на изложението се съдържа силна обич към достойнствата на народа ни, към неговата роля в междудържавните отношения, при културното развитие. Според автора нашият малък народ „може достойно да заеме едно значително място в семейството на останалите европейски народи, които имат зад себе си богати наслоения от културни богатства, само чрез осъществяванията на своята оригинална духовна култура, чрез крупните творчески дела на своя национален гений в областта на онази наука, литература, изкуство, сиреч в областта на онази дейност, която остава трайна, незаличими следи през вековете“.

Изтъква чувството на народностно достойнство, на гордост и радост от постиженията на народа ни, както и желанието да се извиси ръстът на културата, да бъде тя още по-категорична, убедителна и въздействаща в международен план. Писана отдавна, тази статия посочва пътища и форми за духовно извисяване. Николай Дончев подчертава необходимостта от развиване на самобитното, неповторимото специфичното, присъщото на народа ни. Също така поставя изисквания за действителност и енергичност, за мощно изпяване на волята, в противовес на инертността, застоя и нестабилността. Изтъква силната вяра на автора в добродетелите на народа ни, в неговите устойчиви морални качества, с оглед на продължителна вековна традиция. Разсъждавайки за книгата, критикът с възторг говори за нейната сила, за това, че тя е оръжие. „Великите революции — пише той, — които са изменили лицето на човешкото общество и са дали тласък на цивили-

зацията, са родени чрез книгата. Великата френска революция от 1789 г. бе подготвена от идеите на плеяда дръзновени мислители — на Волтер, Русо, Дидро. Октомврийската социалистическа революция, която помете автократичния царски режим в Русия, където се роди първата в света социалистическа държава, бе също вдъхновена от идеите на Маркс и Енгелс, които Ленин гениално доразви теоретически и чрез практиката на съветската държава. . . “ Дончев говори и за значението на книгата в социалистическото ни съвремие. В позициите му на прелен план са хуманното начало, обича към общочовешките качества и етични критерии.

Основната част на книгата „Литературно-критически страници“ е посветена на българските писатели. За тях Н. Дончев пише с възлиение и вдъхновение, разкрива верни черти от облика им, винаги търси нови моменти в творбите им, които не са характеризирани от други автори. В някои случаи критикува предава и свои спомени — например за Теодор Траянов. Свежи и ярки са неговите очерци и скици за възрожденците Райно Попович и Петър Берон, за Вазов, д-р Крустьо Крустьев, Мара Белчева, Антон Страшимиров, Божан Ангелов, Георги Райчев, Николай Райнов, Гьончо Белев, Христо Ясенов, Чудомир, Константин Петканов, Николай Хрелков, Гео Милев, Христо Смирненски и др. Силно впечатление правят и материалите, в които се съпоставят наши творци със световни, разкриват се проблеми на рецепцията,

на въздействието, оказвано от забележителни наши писатели: „Христо Ботев и Хосе Марти“, „Кървава песен“ по света“, „Елин Пелин на чужди езици“, „Димчо Дебелянов на италиански“, „Багряна на руски“, „Вапцаров в световната поезия“. Тук критическите анализи са свързани със законна гордост на поетите и белетристите ни в световната култура. Привеждат се изказвания на авторитетни чуждестранни писатели, правят се характеристики на преводите, анализират се особености на идеите, на езика, на творческата физиономия, дават се и библиографски сведения, чрез които се очертава значението на нашата литература.

Няма да забравим приноса на Николай Дончев. Няма да забравим книгите му, които са ценни като извор за връзките на културата ни с духовните висоти на други народи. Ще помним и човека, с когото сме се срещали и сме разговаряли — който винаги е бил сърдечен, непринуден, скромен. Той беше един от дейните членове на секцията на критиците при Съюза на българските писатели, един от най-авторитетните членове на българската секция към Международната асоциация на литературните критици (МАЛК). Той беше и си остава истински критик, изпълнен с любов към голямата литература, към родните естетически върхове, към яркото, неподправеното, вдъхновеното, към великото и непреходното в българското творчество.

Иван Попиванов

„СОЦИАЛНИ СТИЛОВЕ, КРИТИЧЕСКИ СЮЖЕТИ“ от МИХАИЛ НЕДЕЛЧЕВ

С., Български писател, 1987. 262 с.

Ние, изкушените литератори, бяхме просто свидетели на създаването на тази книга. Един след друг текстовете, които я съставят, се трупаха в съзнанието ни: отначало ги възприемахме „слухово“ — като доклади по различни научни сесии и конференции, сетне някои от тях четяхме в периодиката, в юбилейни сборници. Авторът им щедро (подобна лекомислена щедрост често се наказва от дебнещите плагиатори) раздаваше изложените в тях идеи, правеше го в по-тесен или по-широк кръг, импровизирайки или четейки, без да проявява аристократично високомерие към състава и степента на ученост у аудиторията си. Въобще М. Неделчев не е от „кабинетните“ литературоведи (въпреки че е събрал огромна библиотечка), често той „ражда“ своите проникновени анализи, вдъхновен от средата, в която се намира, била тя величественият пирински пейзаж или достоплеините банскалийски или копъривщенски къщи. Същински катализатор на мисли за него са историческите места на България — там, където са се разигравали върхови сцени от националноосвободителната ни епопея. Сам говорейки за *семиосферата* (в смисъла на Лотмановия термин), той — имам чувство — притежава чувството да е „враства“ в дадена културологична среда от миналото, не само да вдъхва от атмосферата ѝ, а и да я живее. (Става дума не за екзистенциално, а за творческо живее, подпомогнато от артистизма и завидната ерудиция на интелектуалеца, чиято послевична страст към книгата, документа, фотоса и всичко, що носи

културноисторическа информация, добива — в добрия смисъл — раблезански размери). И нещо особено важно — да изразява това свое „вживяване“ чрез слово, съотнасяйки съответната среда към други (близки или далечни) социокултурни пространства от родната и световната духовна и историческа панорама.

Но така откъслено възприемани, литературно-критическите текстове на М. Неделчев по-скоро загатваха, отколкото внушаваха една по-цялостна концепция върху литературното ни развитие. Събрани в книгата, носеща интригуващото заглавие „Социални стилове, критически сюжети“, те вече дават образ на дълголетните му дирения, окръглят разпокъсаните ни представи, изграждат стройна система от естетико-исторически принципи, приложими ако не универсално, то най-малкото за важни етапи и личности от литературната ни летопис. Един от тези принципи, „зает“ от културологията и социологията, ползуван и от семиотиката, се съдържа в понятието *социален стил*. Тук ще отворя една скоба, за да отбележа, че за разлика от ония по-млади колеги, които, без да познават в детайли българската литература и литературна наука, механично пренесоха Р. Барт и У. Еко на наша почва, М. Неделчев на първо място владее родната си изцяла словесност и нейната история, има задълбочени познания по другите литератури, а сетне (по-скоро паралелно) изучава и прилага творчески модерните световни постижения и теории. Що се отнася до понятието *социален стил*,